

ВИБОРЧІ ТЕХНОЛОГІЇ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ (НА ПРИКЛАДІ ВИБОРІВ У НАДЗВИЧАЙНИХ УМОВАХ В УКРАЇНІ У 1917–1918 РР.)

ELECTION TECHNOLOGIES: HISTORICAL LEGAL ASPECT (ON THE EXAMPLE OF ELECTION IN UKRAINE UNDER EMERGENCY IN 1917-1918)

Киян М.Ш.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії держави та права України та зарубіжних країн
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У статті висвітлено питання проведення виборів у надзвичайній ситуації, що склалася в Україні в умовах революційних подій 1917–1918 рр. Особлива увага надається аналізу виборчих технологій, що застосовувалися Тимчасовим урядом, Українською Центральною Радою на виборах до Українських Установчих зборів. Зроблено висновок про необхідність врахування історичного досвіду під час розробки ефективної моделі виборчого законодавства, що визначить засади функціонування демократії в Україні в нових історичних умовах.

Ключові слова: виборчі технології, кандидати, виборчі округи, політичні партії, Установчі збори.

В статье рассмотрена процедура проведения выборов в условиях революционных событий 1917–1918 гг. в Украине. Особое внимание уделено анализу избирательных технологий, которые использовались Временным правительством, Украинской Центральной Радой на выборах в Украинское Учредительное собрание. Сделан вывод о необходимости учета исторического опыта для разработки эффективной модели избирательного законодательства, которое определит принципы функционирования демократии в Украине на новом историческом этапе.

Ключевые слова: избирательные технологии, кандидаты, избирательные округа, политические партии, Учредительное собрание.

The article dwells on holding of elections under emergency conditions that were formed in Ukraine in the course of 1917–1918 revolutionary events. Special attention is paid to analysis of election technologies applied by Provisional Government, Ukrainian Central Council during election to Ukrainian Constituent Assembly. It is concluded that this historical experience should be taken into consideration while developing an efficient model of election law that would determine the fundamentals of democracy functioning in Ukraine under novel situation.

Key words: election technologies, candidates, constituencies, political parties, Constituent Assembly.

Постановка проблеми. З 1992 р., коли Україна стала 37-м членом міжнародної організації Рада Європи, в межах інтеграційних процесів Україна докладає багато зусиль задля усунення недоліків у соціальній, економічній і політичній сферах життя. В Україні відбувається пошук напрямів подальшого реформування політичних процесів, зокрема такого їх складового чинника як проведення виборів, від якого безпосередньо залежить адекватний стан суспільних відносин. Важливим об'єктом вдосконалення цього є технології виборчого процесу. Питання ефективної організації проведення виборчих кампаній у реаліях сучасного політичного життя України залишається надзвичайно актуальним.

Стан дослідження, визначення невирішених проблем. Розробці проблеми виборчих технологій присвячена певна кількість наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, серед яких можна відзначити праці Р. Абрамсона, М. Варія, М. Головатого, А. Джабасова, Г. Дилігенського, Ф. Кирилока, А. Ковлера, В. Коляденка, В. Королька, В. Луговської, Д. Наріжного, Д. Ольшанського, Е. Сучкова, В. Шаповала, П. Шевчука та інших. Однак загальною особливістю цих досліджень є їх теоретичний або описовий, системний характер, який являє собою в цілому лише кількісний опис, аналіз технологічних прийомів та засобів, що використовувались у ході тієї або іншої виборчої кампанії. На жаль, цілісного уявлення про природу виникнення та еволюцію виборчих технологій вони не дають.

Цілі та завдання статті. Сучасне політичне життя українського суспільства не можливо уявити без виборів. В Україні вільні вибори проводяться періодично та являють собою один з основних каналів реалізації громадянами конституційних політичних прав на управління суспільними, державними і місцевими справами [1, с. 197–205]. Тому для розуміння сутності українського виборчого процесу необхідно вивчати його історію. Як справедливо визначав Г. Еллінек, наукове пізнання будь-якої установи необхідно передбачає її історичне дослідження [2]. На кожному етапі розвитку суспільства вибори і виборче право мають свої характерні риси, які згодом позначаються

на розвитку виборчого законодавства та державного права в цілому. З урахуванням зазначеного, метою цієї роботи є аналіз практики розробки та проведення виборчої кампанії, застосування виборчих технологій, визначення їх ефективності в надзвичайних умовах (виборах у 1917–1918 рр. до Українських Установчих зборів).

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з перших вітчизняних спроб визначення політичного представництва українських земель у новітній час можна вважати вибори у Всеросійські Установчі збори 1917–1918 рр., що були призначені в березні 1917 р. Тимчасовим урядом. В організацію проведення виборів було покладено партійно-пропорційну систему [3, с. 283–284]. Вибори відбулися 12 листопада 1917 р. за списками, укладеними ще до Жовтневої революції. Незважаючи на всі історичні умови, в яких розроблялись принципи проведення виборів, встановлення їх визначили важливі зміни в політичному та соціальному становищі суспільства, тому що вперше до вирішення державних справ залучились представники всіх верств населення, вибори сприяли вільному волевиявленню громадян за допомогою плебісцитного механізму голосування.

У березні 1917 р., відразу після перемоги Лютневої демократичної революції, в Києві розпочала діяльність Українська Центральна Рада, яка в листопаді 1917 р. перетворилась на перший парламент України [4, с. 47]. Центральна Рада оформилась шляхом делегування. В основних своїх документах вона підкреслювала, що є органом тимчасовим до моменту скликання Всенародних Українських Зборів. Перший Універсал Центральної Ради 10 червня 1917 р. встановив принципи проведення виборів: «Хай порядок і лад на Україні дають вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські збори (Сойм). Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Україні, мають право видавати тільки наші Українські збори» [1, с. 29].

Питання про скликання та організацію Українських Установчих зборів неодноразово обговорювалось на засіданнях УЦР та Генерального Секретаріату (28 червня, 21

вересня, 14 та 16 жовтня 1917 р.) [5, с. 22]. Було сформовано Головну комісію, якій доручалося розробити проект Закону про вибори. Головна комісія у справах виборів до Українських Установчих зборів отримала 1 млн 500 тис. крб асигнування на передвиборчу кампанію. До складу комісії увійшли представники всіх політичних партій, як українських, так і російських: О. Севрюк, М. Ковалевський, М. Хотовицький, С. Паночині, О. Золотарьов, Н. Гутман і М. Корчинський. 5 вересня до неї побажали увійти більшовики. Враховуючи, що представники більшовиків не були членами УЦР, їм було відмовлено у співпраці. Згодом Мала Рада доручила комісії прийняти до свого складу і представників більшовиків [6, с. 512-513].

Третій Універсал Центральної Ради 7 листопада 1917 р. визначив дату виборів до Українських Установчих зборів 27 грудня 1917 р., призначив їх скликання 9 січня 1918 р. [1, с. 37]. 11-16 листопада 1917 р. Центральна Рада ухвалила Закон про вибори до Українських Установчих зборів, який регламентував процес і принципи проведення виборів: загальність, рівність, таємність, гарантії виборчих прав і процесу та умови їх захисту, відповідальність за порушення проведення виборів [4, с. 412, 413, 424].

В Україні було запроваджено Волинський, Київський, Подільський, Харківський, Чернігівський, Острогозький, Херсонський, Катеринославський, Таврійський (без Криму) виборчі округи. Виборчі округи охоплювали не лише суто українські губернії. Так, до Харківського виборчого округу входив Гайворонський, до Чернігівської – Путивльський повіти Курської губернії, а Острогозький округ складався з Острогозького, Валуйського, Бирюченського, Богучарського повітів Воронежської губернії і Новооскольського повіту Курської губернії [6, с. 514].

У кожному виборчому окрузі організувались округні виборчі комісії, що займалися безпосередньо виборчими справами. У містах та повітах створювались виборчі дільниці. Для кожного виборчого округу встановлювалась квота обрання депутатів. Наприклад, Херсонський виборчий округ мав обрати 34 депутатів (з них 5 – від Одеси), Катеринославський – 36, Таврійський – 39 [7, с. 173].

Списки виборців та списки обраних кандидатів мали складати округні виборчі комісії. Списки кандидатів до округних виборчих комісій мали надаватися за місяць до початку виборів «групами виборців». Кожен список кандидатів обов'язково мав бути підписаний согнею виборців та вимагав наявності заяви кандидатів про згоду брати участь у виборах. Кожен виборець підписував один список. Кількість кандидатів відповідала кількості встановлених депутатських міст від округу, проте кандидати могли вноситися до списків за іншими округами (не більше п'яти). В одному виборчому окрузі кандидат не міг заноситися до різних списків.

У виборчій записці, що подавалась виборцем на виборах, повинен був бути виключно один список кандидатів без викривлень. Виборча записка – бюлетень заповнювалась виборцем у своєрідній кабінці для голосування – «таємній кімнаті», що використовувалась уперше у практиці проведення голосування, поміщалася до конверту, який передавався голові комісії. Голова комісії особисто опускав бюлетень до закритого ящика – урни. Кожен виборець голосував лише за один список кандидатів. Кількість обраних депутатів Установчих зборів встановлювалась співвідносно з отриманими за них списками. Переможними вважалися ті списки, які отримали більшість голосів.

Час був воєнним, і на вимогу керівників виборчих ділянок збройні загони й міліція мали право для дотримання порядку увійти на територію виборчої дільниці.

Положення про вибори містило спеціальний розділ, що регламентував правильність проведення виборів та встановлював відповідальність за їх порушення. Перелік можливих правопорушень був досить містким: зриван-

ня списків виборців зі стін, фальсифікація виборів, розповсюдження неправдивих свідчень про кандидатів та їх приватне життя. За всі ці та подібні правопорушення щодо проведення виборів передбачалась юридична відповідальність. Так, наприклад, заборонялась агітація в церкві. За порушення цієї заборони для «духовних осіб» встановилась кримінальна відповідальність до 6 місяців ув'язнення. Кримінальна відповідальність передбачалась за такі порушення виборчої кампанії, як «підкуп виборців» («частування»), або якщо виборець «вимагав» від кандидатів «вигоди» або приймав «матеріальне підношення».

Вибори до Українських Установчих зборів проходили за надзвичайних умов. На час проведення виборів Перший Всеукраїнський з'їзд Рад у м. Харкові проголосив Україну радянською республікою. Центральні райони країни знаходилися під впливом УЦР, а південні та східні – Херсонщина, Катеринославщина, Північна Таврія – під впливом більшовиків. Тому на Українські Установчі збори населення України поклало великі надії. Місцеві органи влади, громадські організації, політичні партії неодноразово заявляли про це на своїх зборах.

Заклики взяти активну участь у голосуванні до Українських Установчих зборів лунали зі сторінок преси. На шпальтах газети «Киевская мысль» вийшла стаття «Напередодні виборів», яка наголошувала, що вибори – справа всього населення, а не лише українців. «Це діло всієї демократії, і через це кожен мусить взяти участь» [8, арк. 31].

Про необхідність взяти участь у підготовці до виборів заявили фракції партії есерів, народних соціалістів, Польського робітничого соціалістичного союзу, єврейський блок, меншовики – всі, вітаючи створення Української республіки і розглядаючи її як федерацію [9, арк. 11 зв., 12]. Віддати свої голоси за «достойних кандидатів, політичні партії та об'єднання» закликала городян Олександрівська міська дума [10, арк. 197]. Одеська міська дума постановила взяти участь у виборах, а також делегувати до Центральної Ради свого представника, надавши наказ про виділення Одеського градоначальства в окрему виборчу одиницю. Згодом Одесу було виділено з Херсонського в окремий виборчий округ, а міська комісія отримала повноваження округної комісії.

У виборчій кампанії широко застосовувалась тактика блокування. Миколаївська організація УСДРП, Трудова народно-соціалістична партія проводили передвиборчу кампанію з гаслом «проголошення федеративної республіки» з використанням тактики об'єднання з іншими соціалістичними партіями [11, 13 грудня]. Гостра політична боротьба відбулась між проросійськими політичними партіями (меншовиками, більшовиками, ПСР, ПНС) та українськими національними (УПСР й УСДРП). У межах Таврійської губернії українські політичні сили підтримали виборчий процес, натомість загальноросійські партії не включалися до нього. Лише пізніше під загрозою більшовицької експансії вони погодились на співпрацю. Про необхідність налагодження безпосередніх відносин з УЦР та включення до виборчих перегонів було вирішено на сумісному з'їзді політичних, національних та демократичних організацій Північної Таврії, що відбувся у Мелітополі у грудні 1917 р. 24 грудня 1917 р. багатонаціональна рада народних представників Таврійської губернії (крайовий уряд, що не визнав влади більшовиків) висловилося за участь Криму у виборах до Українських Установчих зборів і надіслала телеграму про це Генеральному Секретаріату [12].

Виборчі перегони до Українських Установчих зборів здійснювались у надзвичайних обставинах, в яких перебувала Україна наприкінці 1917 – на початку 1918 рр. Тому відбулися вони лише у частині округів, причому порушувалися їхні терміни, тривали вони майже до останніх днів

функціонування Центральної ради, багато населення їх ігнорувало. Так, у Київському окрузі вибори відбулися 27-29 грудня 1917 р., Херсонському виборчому окрузі – 7-9 січня 1918 р., Миколаєві – 22-24 січня 1918 р. Не відбулися вибори у Таврійській губернії [13, с. 14], Одеському виборчому окрузі [12, арк. 20-21].

У багатьох повітах вибори відбулись частково за низької явки виборців. Наприклад, у виборах у Херсоні взяли участь лише 21% виборців [7, с. 176]; у Катеринославі – 13,4% [14, с. 53, 54]; в Олександрівську – 25% [13, с. 13].

Підсумки виборів засвідчили факт суттєвого зростання підтримки українських політичних сил населенням України. Результатом голосування стала перемога виборчих блоків на чолі з українськими партіями – УПСР та УСДРП. Проте позиції загальноросійських партій і громадсько-політичних сил національних меншин залишалися досить сильними. Наприклад, на Херсонщині за результатами голосування більшовики посіли третє, а на Катеринославіні – друге місце. Єсери, порівняно з попередніми виборчими кампаніями, втрачали голоси й отримали в Херсонській губернії лише друге, а у Катеринославіській – третє місце. Певною підтримкою виборців продовжували користуватися виборчі списки кадетів, а також єврейських громадсько-політичних сил. Водночас відбулося поступове падіння популярності меншовиків. Українцями незначною підтримкою населення користувалися загальноросійські консервативні сили.

Значний абсентеїзм виборців можна пояснити наступними обставинами: а) більшовицькою агітацією; б) незнанням населенням програм партій; г) непорозумінням між виборчими списками і дільничними комісіями; д) недовірою людності до кандидатів; е) втомленням людей від великої кількості різних виборів протягом короткого часу; ж) невдалою їх підготовкою; з) слабкою роботою представників кандидатських списків серед виборців; і) хвилею анархії і пограбувань панського добра; к) встановленням влади більшовиків у ряді міст; л) австро-німецькою окупацією. Австро-німецькі війська, які в лютому 1918 р. вступили в Україну, у квітні 1918 р. зайняли всю її територію [15, с. 158-161].

Остання сесія Центральної Ради схвалила скликання Установчих зборів тоді, коли за тимчасовим підрахунком буде визначено, що половина депутатів Установчих зборів уже обрана. Також висловлювалися судження, що більшовицький терор і порушення, в умовах яких проходили вибори, надають підстави визнати останні недійсними й оголосити нові вибори або, минаючи їх, призначити вибори до парламенту, прийнявши Конституцію і виборчий закон у Центральній Раді. Зрештою більшість висловилося за необхідність скликання Установчих зборів на засадах уже проведених виборів [16, с. 445-446].

Як показав підрахунок мандатів, більшість в Установчих зборах отримали українські соціалісти-революціонери, після них досить значний відсоток мандатів належав

більшовикам (комуністам). Українські партії дістали 75% голосів, більшовики – 10% [17, с. 61]. Партії, що не отримали більшості голосів та не були представлені відповідно, як і всілякі праві угруповання, не прагнули Установчих зборів, перспектива їх скликання лише додала енергії спровокувати німців на втручання в українські урядові справи. Більшовики, де-факто програвши вибори, обрали тактику ігнорування результатів народного волевиявлення й обрали для встановлення своєї влади шлях військової експансії.

Висновки. Усі виборчі кампанії упродовж другої половини 1917 – початку 1918 рр. для української громадськості надали можливість долучитися до вирішення власної долі та змогу пройти своєрідний курс демократії. У виборчих процесах взяли активну участь практично всі партії, громадські, політичні організації українського суспільства. Голосування шляхом списків виявилось не кращим засобом волевиявлення громадян. Механізм проведення виборів був обтяжений важкою процедурою складання списків, зайвими труднощами із замінами осіб, підрахунками голосів у випадках їх рівності, досвідченістю та професіоналізмом членів виборчих комісій. Такий механізм голосування був зручним для партій і виводив їх в особливе «привілейоване» становище. Позапартійної приналежності кандидатам отримати мандати депутатів було майже не можливо. В Установчих зборах депутатські місця отримали найвідоміші партійні лідери, які очолювали кандидатські списки. Перевага таких виборчих технологій полягала в тому, що вони об'єктивно відтворили вплив партій на електоратну поведінку населення України.

Виборча кампанія до Установчих зборів відтворила політичний стан у країні, як дзеркало, та надала можливості вивести необхідну низку корисних висновків.

У 1917 р. за час демократичної влади УНР в Україні не знайшлося єдиної політичної сили, національної політичної партії або громадсько-політичної організації, здатної здійснити дійсне державне керівництво демократичними засобами. Виборчі перегони в надзвичайних умовах подій 1917–1918 рр., очевидно, засвідчили абсолютну нездатність партій всіх політичних орієнтацій до компромісу й інертності населення до них.

Нині, в умовах перманентної економічної кризи, політичної напруги в суспільстві, недостатньої правової бази державного регулювання проведення демократичних виборів на загальнодержавному та місцевому рівнях, необхідність у нових неупереджених дослідженнях проведення виборчих кампаній та застосування й розуміння особливостей виборчих технологій, безумовно, зростає. Урахування досвіду використання виборчих технологій в Україні на різних етапах її існування надає можливості для розробки відповідної ефективної моделі виборчого законодавства для українського суспільства, що визначить засади існування демократичного устрою України у кризових умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ:

1. Історія конституційного законодавства України : зб. док. / Упоряд. В.Д. Гончаренко. – Х. : Право, 2007. – 256 с.
2. Еллинек Г. Общее учение о государстве / Г. Еллинек. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 377 с.
3. История государства и права России : учеб. / В.М. Клеандрова, Р.С. Мулукаев [и др.]; Под ред. Ю.П. Титова. – М.: ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2005. – 544 с.
4. Українська Центральна Рада : документи і матеріали : у 2 т. / Упоряд. В.Ф. Верстюк [та ін.]; відп. ред. В.А. Смолій [та ін.]; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – Т. 1: 4 березня–9 грудня 1917 р. – К. : Наук. думка, 1996. – 589 с. – (Пам'ятки історії України. Серія V. Джерела новітньої історії).
5. Яневський Д.В. Українська Центральна Рада: перші кроки до національної державності (березень–листопад 1917 р.) / Д.В. Яневський. – К. : Б. в., 1990. – 27 с.
6. Українське державотворення: невitreбуваний потенціал : словник-довідник / за ред. О.М. Мироненка. – К. : Либідь, 1997. – 560 с.
7. Мироненко О.М. Світок української державності. Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради / О.М. Мироненко ; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; Академія правових наук України. – К. : Б. в., 1995. – 327 с.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 71.
9. Державний архів Одеської області. – Ф. 16. – Оп. 123. – Спр. 1158.
10. Державний архів Запорізької області. – Ф. 24. – Оп. 7. – Спр. 46.
11. Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов (Николаев). – 1917.

12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 1115. – Оп. 1. – Спр. 52.
 13. Турченко Г.Ф. Запорізький край за доби Центральної Ради / Г.Ф. Турченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – Вип. XXV. – С. 7–21.
 14. Гвоздик В.С. Політичні результати виборів до Українських Установчих зборів за доби Центральної Ради / В.С. Гвоздик // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : Просвіта, 2008. – Вип. XXII. – С. 51–56.
 15. Кульчицький В.С., Тищик Б.И. Історія держави і права України : навч. посіб. –К. : Атіка, 2001. – 320 с.
 16. Грушевський М.С. История Украины с иллюстрациями и дополнениями / Составитель И.И. Брояк, авт. ст. В.Ф. Верстюк, В.К. Губарев. – Донецк : ООО «ПКФ «БАО», 2010. – 576 с.
 17. Полонська-Василенко Н.Д. Історія України 1900–1923 // Бібліотека журналу «Пам'ятки України». – Книга 4. – К. : Миронівська друкарня, 1991. – С. 136.

УДК 340.111.5 : 342.34

НАРОДНА ЗАКОНОДАВЧА ІНІЦІАТИВА У СИСТЕМІ ФОРМ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ

POPULAR LEGISLATIVE INITIATIVE IN THE SYSTEM FORM OF DIRECT DEMOCRACY

Крутько А.Л.,
аспірант

Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування

У статті наведені основні підходи до визначення форм безпосередньої демократії. Стисло охарактеризовані такі форми, як вибори та референдум, зазначено, що вони є досить неефективними у нашій країні. Також надана теоретико-правова характеристика народної законодавчої ініціативи. Наведена практика інститутів прямої демократії в деяких зарубіжних країнах.

Ключові слова: демократія, форми безпосередньої демократії, вибори, референдум, народна законодавча ініціатива.

В статье приведены основные подходы к определению форм непосредственной демократии. Кратко охарактеризованы такие формы, как выборы и референдум, указано, что они недостаточно эффективны в нашей стране. Также предоставлена теоретико-правовая характеристика народной законодательной инициативы. Приведена практика институтов прямой демократии в некоторых зарубежных странах.

Ключевые слова: демократия, формы непосредственной демократии, выборы, референдум, народная законодательная инициатива.

This article presents the basic principles to the types of direct democracy definition. We briefly describe such types as elections and referendum that are not effective in our country. Also we write about the theoretic-juridical characteristics of popular legislative initiative. We consider the practical ways of direct democracy institution in different foreign countries.

Key words: democracy, types of direct democracy, elections, referendum, popular legislative initiative.

Актуальність теми обумовлена необхідністю з'ясування такої нової, непізаної для України форми безпосередньої демократії, як народна законодавча ініціатива. Саме виділення з усієї різноманітності форм безпосередньої демократії найбільш ефективних та включення їх до законодавства дасть змогу налагодження дієвого механізму здійснення народовладдя, адже співпраця інституцій громадянського суспільства і влади сприяє розвитку процесу демократизації суспільства і, як наслідок, створює умови для політичного розвитку індивіда, який усвідомлено і цілеспрямовано бере участь у політичному житті країни.

У науковій літературі дослідженням демократії та її форм займалися багато авторів, серед яких: С.Ф. Глухачов, Л.Т. Кривенко, В. Копейчиков, М.П. Орзіх, В.Ф. Погорілко, М.І. Ставнійчук, О.Ф. Фрицький, Ю.М. Тодика, О.Ю. Тодика, М.В. Цвік та ін.

У контексті дослідження даної статті основною метою являється з'ясування сутності такої форми безпосередньої демократії, як народна законодавча ініціатива, дослідження основних вимог для її застосування. Так як народна законодавча ініціатива є однією з форм безпосередньої демократії, то її не можна ґрунтовно зрозуміти без визначення поняття безпосередня демократія та з'ясування їх форм, для того щоб визначити, яке ж саме місце займає вона серед них.

Демократія – багатоаспектне явище. Дослідження його у сучасних умовах обов'язково повинно мати комплексний, системний характер, позаяк повинні поєднувати філософський, історичний, політологічний та правовий контексти, що ґрунтуються як на теоретичних, так і на емпіричних практиках [1, с. 157].

Демократія як суспільне явище пройшла складний, тривалий і часто неоднозначний шлях багатовікового розвитку. Історично демократія мала багато типів, особливостей

вияву (громадська, плеємінна, антична, буржуазна, постіндустріальна та ін.), але як політико-правовий феномен демократія набуває сучасних юридичних рис і властивостей після формування теорії народного суверенітету в XVIII ст. та нормативного закріплення положень про пряме й опосередковане вираження цього суверенітету через безпосередні та представницькі форми демократії під час буржуазно-демократичних революцій у Західній Європі та війни за незалежність у США [2, с. 196].

Сутність демократії полягає в тому, що громадяни беруть участь у вирішенні загальних, насамперед, державних справ. Традиційно зазначається, що народовладдя має два різновиди:

- 1) безпосередня (пряма) демократія;
- 2) представницька демократія [1, с. 157].

Значу, що цей поділ покладено в основу конституційного ладу України. Так, згідно зі ст. 5 Конституції України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та місцевого самоврядування [3].

Проводячи розмежування між представницькою і прямою демократією, ми зазвичай неявно визначаємо першу як непрямую форму народного правління і приймаємо існування людей, які діють від імені народу, за критерій, що розділяє ці два різновиди демократії.

Ідея безпосередньої демократії виводить свою силу та важливість з ідеї само визнання, тобто з розуміння того, що члени політичної спільноти – громадяни – повинні мати змогу вільно обирати умови власного об'єднання, а також визначати справедливі засади регулювання спільноти. Ця ідея має тісний зв'язок з концепцією автономії, яка пов'язана зі здатністю людей мислити самостійно та самовизначатися, передбачає здатність обдумувати, судити, оби-